JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Uotila, Merja

Title: Aviottomana syntyneen pojan tie käsityöläiseksi 1800-luvun alkupuoliskolla

Year: 2015

Version:

Copyright: © Uotila & Suomen Sukututkimusseura, 2015.

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Uotila, M. (2015). Aviottomana syntyneen pojan tie käsityöläiseksi 1800-luvun alkupuoliskolla. Genos, 86(4), 194-204.

Aviottomana syntyneen pojan tie käsityöläiseksi 1800-luvun alkupuoliskolla

Ingressi

Esimodernina aikana syntyperältään aviottomat käsityöläiset muodostavat mielenkiintoisen, kunniaa ja hyvää mainetta vaalineesta ammattikäsityöläisten joukosta poikkeavan ryhmän, sillä yleensä avioliiton ulkopuolista syntytaustaa on pidetty esteenä käsityökoulutukselle. Tämä oli ehkä tilanne 1600- ja osittain vielä 1700-luvulla, mutta 1800-luvulla ei kunniallisen syntyperän vaatimuksesta enää pidetty yhtä tiukasti kiinni ja käsityöoppiin ja käsityöläiseksi päätyi myös aviottomana syntyneitä miehiä. Selitysmalliksi käyvät niin aviottomien lasten lukumäärän yleinen kasvu, käsityöläisten kunniakäsityksen hiipuminen kuin käsityöläisten valmistamien tuotteiden kasvava kysyntä sekä aviottoman syntyperän salaaminen. Tämä artikkeli analysoi taustaltaan aviotonta syntyperää olevien maaseutukäsityöläisten ja käsityöläisten oppipoikien elämää ja kohtaloita 1800-luvun alun kaakkoishämäläisessä Hollolan emäseurakunnassa.

Johdanto

Käsityöelinkeinoja on pidetty kaupunkilaisena ilmiönä, sillä esiteollisena aikana käsityöammattien harjoitus haluttiin keskittää kaupunkeihin ja ammattikuntien alaisuuteen. Tämä näkyi muun muassa kaupunkikäsityötä suojaavina säädöksinä ja maaseutukäsityön rajoituksina. Suomalainen talonpoikaisväestö tarvitsi kuitenkin omia käsityöläisiä, sillä matkat harvalukuisiin kaupunkeihin olivat usein pitkiä ja vaikeakulkuisia. Maaseudun käsityöläiset muodostavatkin 1700-luvun puolivälistä lähtien tärkeän ammattiryhmän, joka tuotti yhä enenevässä määrin maaseudun asukkaiden haluamia tuotteita. Tämä osoittaa maaseutuväestön kasvavaa varallisuutta, mutta myös kulutustottumusten muutosta - kaikkea ei enää tarvinnut tehdä itse. Kun käsityöläisten tuotteiden kysyntä ja tarve kasvoi, samalla käsityöläisten tausta menetti merkitystään ja myös aviottomana syntyneille pojille aukeni tilaisuus päästä käsityöläisten oppilaiksi.[1]

Tutkin aviottomana syntyneiden käsityöläisten ja oppipoikien elämää 1800-luvun alun maaseutuyhteisössä. En varsinaisesti etsi syitä tutkimuskohteiden aviottomaan syntyperään tai tutki aviottoman lapsen saaneita äitejä - aihepiiri, josta Suomessa alkaa olla runsaasti tutkimusta - vaan huomion keksipisteenä on avioliiton ulkopuolella syntyneiden käsityöläisten elämä ja ammattiura.[2] Perinteisesti aviottomiin lapsiin on liitetty häpeällinen

äpärän leima, ja usein on katsottu aviottomana syntyneiden jälkeläisten edellytysten pärjätä elämässä olleen huonommat kuin aviolapsilla.[3] Kuinka luotettava tämä käsitys on, ja millaiseksi aviottomien lasten elämä muodostui, siitä on vähän systemaattista tutkimusta.[4] Tavallisesti tutkimuskohteeksi ovat päätyneet ne lapset, joiden on epäilty joutuneen murhatuiksi äidin tai tämän kumppanin peitellessä ei-toivottua tilannetta.[5] Tämä artikkeli kertoo päinvastaisesta tilanteesta, aikuiseksi kasvaneista pojista, jotka saavuttivat tai pyrkivät saavuttamaan paikallisyhteisössä arvostetun käsityöläisen aseman.

Tutkimusalue, Hollolan emäseurakunta, oli 1800-luvun alussa iso ja runsasväkinen pitäjä, jossa oli tutkimusajanjaksolla yli 7000 asukasta. Paikkakunnalla työskenteli suhteellisen paljon käsityöläisiä, parhaimmillaan samanaikaisesti toimineiden käsityöläisten määrä ylitti sadan ammattilaisen rajan, ja pitäjä houkutti tulijoita myös muualta. Hollola sijaitsi hyvien liikenneyhteyksien varrella. Lähimmät kaupungit, Hämeenlinna ja Helsinki sijaitsivat kuitenkin tarpeeksi kaukana, ettei kaupunkikäsityöläisten toiminta vaikuttanut maaseutukäsityöläisten työskentelyedellytyksiin.[6]

Metodologisesti tutkimus hyödyntää prosopografista menetelmää, jossa analysoidaan tietyn ennalta määritellyn ryhmän ominaisuuksia järjestelmällisellä ja yhdenmukaisella tavalla. Tavoitteena on kertoa tutkittavasta ryhmästä jotain yleistä ja tavallista. Vaikka menetelmä on riippuvainen yksittäisistä henkilöistä kerätyistä biograafisista tiedoista, se ei ole suoranaisesti kiinnostunut yksilöistä, vaan tutkimusjoukkoon kuuluvien ihmisten ominaisuuksia tarkastelemalla analysoidaan heidän edustamaansa joukkoa. Prosopografiassa on tavallista hyödyntää genealogiaa tutkimusvälineenä, vaikka tarkoitus ei ole selvittää sukuun kuuluvien henkilöiden elämänvaiheita tai perhesuhteita - kuten perinteisessä sukututkimuksessa - vaan ryhmään kuuluvien henkilöiden kontaktit suuntautuivat lähtökohtaisesti suvun ulkopuolisiin henkilöihin.[7]

Olen koonnut tutkimusalueella työskennelleistä käsityöläisistä ja heidän oppipojistaan eräänlaisia pienoiselämänkertoja, joihin olen perinteisten henkilötietojen lisäksi etsinyt ammatinharjoittamiseen liittyviä tietoja. Tutkimusta varten analysoituja lähteitä ovat olleen muun muassa henkikirjat, muut veroluettelot, rippikirjat, historiakirjat ja tuomiokirjat.[8] Tietoja on kerätty kysymyslomakkeen muotoon, jolloin on ollut mahdollista tarkistaa ja korjata tietoja sekä havaita tietojen välisiä ristiriitaisuuksia. Lisäksi menetelmän etuna on ollut se, että yhteen koottuna tiedot yleensä synnyttävät uusia merkityksiä ja fragmentaarinenkin seikka yhdistettynä yksilön koko elämänkertaan avaa väylän uusille tulkinnoille. Tässä artikkelissa olen valinnut tarkempaan analyysiin Hollolassa vuosien 1810–

1840 aikana työskennelleet tai kouluttautuneet aviotonta syntyperää olevat käsityöläiset ja käsityöläisten oppipojat, joita on kaikkiaan 21 henkilöä.

Artikkelin tavoitteena on toimia elämäkertapainotteisesti: esitellä erinäisten käsityöläisten ja näiden oppipoikien elämänkulkuja ja selvittää, oliko aviottomasta syntyperästä käsityöläisuralla selvää haittaa vai mahdollisesti jopa hyötyä. Tutkin artikkelin aluksi käsityöläisten keskuudessa vallinnutta kunniallisen syntyperän vaatimusta, jonka jälkeen hahmotan aviottomana syntyneiden lasten yleisyyttä sekä aihepiiriin liittyviä yleisluonteisia käytänteitä. Varsinaiset käsittelykappaleet on jaettu kahteen osaan. Analysoin ensin käsityöläiseksi päätyneiden miesten uraa. Jälkimmäinen osa keskittyy tutkimusjoukkoon valikoituneiden oppipoikien elämänvaiheisiin. Tämä kahtalainen lähestymistapa on tarpeen, koska haluan ottaa tutkimukseen mukaan myös ilman ammattiuraa jääneet henkilöt, jotka käsityökoulutuksestaan huolimatta päätyivät muille aloille.

Ammattikunnat ja kunniallisen syntyperän vaatimus

Ammattikuntien päällimmäisenä tehtävänä oli valvoa jäsentensä etua. Näin oli luonnollista, että ne halusivat rajoittaa ammattiveljien keskinäistä kilpailua muun muassa pitämällä jäsenistönsä määrän vakiona. Tästä syystä ammattikunnat kontrolloivat myös sitä, keitä ja kuinka paljon nuorukaisia hyväksyttiin ammattikuntamestarien oppipojiksi. Valtaosa käsityöläisistä hankki ammattitaitonsa virallisen oppipoika-kisälli-mestari järjestelmän kautta. Avioliiton ulkopuolista, siis kunniatonta syntyperän olevat pojat ja nuorukaiset eivät perinteisesti kelvanneet oppipojiksi ja siten ammattikuntaan kuuluvien käsityöläisten joukkoon, sillä tämä olisi vähentänyt ammattikunnan kollektiivista mainetta ja kunniaa - josta käsityöläismestarit olivat tarkkoja.[9]

Käsityöläisten ja varsinkin ammattikuntien toimintaa ohjasivat yksittäisten ammattikuntien perustamissääntöjen ohella yleiset ammattikuntajärjestykset. Niissä määriteltiin muun muassa koko Ruotsin valtakuntaa koskevat oppimestarien velvollisuudet ja enimmäisoppiajat. Varhaisin yleinen ammattikuntajärjestys 1600-luvulta vaati erityisen syntyperätodistuksen (g*eburtsbrev*) esittämistä ennen oppiin hyväksymistä. Tällä varmistettiin oppipojaksi haluavan pojan kunniallinen tausta. Esimerkiksi nastolalainen Kalle Tysk haki kotipitäjästään syntyperätodistuksen, jotta hänet voitaisiin ottaa Tukholmassa kankurin oppipojaksi.[10] Virallista määräystä aviottomana syntyneiden poikien sulkemisesta koulutusmahdollisuuksien ulkopuolelle ei enää ollut vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksessä, mutta käytännössä se saattoi muodostaa esteen oppiin pääsylle.[11]

Muuten käsityöläiseksi haluavan pojan soveltuvuus alalle varmistettiin koeajalla, joka ammattikuntajärjestyksessä määriteltiin enintään kahdeksi kuukaudeksi. Kun poika tai nuorukainen oli hyväksytty oppilaaksi, hänen nimensä kirjattiin ammattikunnan sisäänkirjoituskirjaan (*inskrivningsbok*), josta ilmeni oppilaan nimen lisäksi hänen isänsä ammatti, kotipaikka, mestarin nimi ja sovittu oppiaika. Isän nimeä siis kysyttiin vielä myöhemminkin ja alaikäisen oppipojan tuli ilmoittaa holhoojansa, jonka kanssa käsityöläismestari solmi oppisopimuksen.[12]

Ammattikuntajärjestykset tehtiin kaupunkikäsityötä varten, mutta niillä oli vaikutusta maaseudun käsityöläisten toimintaan, sillä kaupunkilaisista tavoista ja perinteistä otettiin mallia. Esimerkiksi aviottomana syntyneet käsityöläiset olivat harvinaisuus myös maaseudulla, eikä Hollolasta ei voida todeta kenenkään 1700-luvulla toimineesta käsityöläisestä olleen aviotonta syntyperää.[13] Tosin vaillinaisten lähteiden takia paikkakunnan käsityöläisten taustaa ei voida kunnolla tutkia kuin vasta 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.[14]

Aikaa myöden ammattikuntien yhteisöllinen kunniakäsitys hiipui ja taloudelliset seikat kasvattivat merkitystään. Tämä näkyi muun muassa oppipoikien ja kisällien lukumäärän kasvuna - siis aputyövoiman lisääntyneenä hyväksikäyttönä. Tämä puolestaan merkitsi sitä, että 1800-luvulla oppipoikien syntyperään ei enää kiinnitetty yhtä paljoa huomiota kuin aikaisemmin. Esimerkiksi Lars Edgren on todennut Ruotsin Malmöstä, että syntyperältään aviottomat oppipojat lisääntyivät 1800-luvulla merkittävästi. Samalla käsityöläisten sosiaalinen tausta laski.[15]

Avioton syntyperä

Suomessa avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten osuus kasvoi yleisesti 1700-luvun lopusta lähtien. Alueellinen vaihtelu oli kuitenkin suurta. Oiva Turpeinen on todennut Päijät-Hämeestä, johon Hollola kuuluu, aviottoman syntyvyyden olleen korkea: maaseudulla aviottomien lasten osuus oli ajanjaksolla 1815–1840 kahdeksan prosenttia kaikista syntyneistä, alueen kaupungeissa vastaava osuus oli hivenen suurempi.[16] Hollolan emäseurakunnassa aviottomana syntyneiden lasten osuus on omien laskelmieni mukaan hieman Turpeisen koko seutua koskevaa tilastoa suurempi, sillä 1820-luvulla joka kymmenes lapsi oli syntyperältään avioton. 1830-luvun lopulla tämä osuus oli yhtäläinen, vaikka 1830-luvun ensimmäisellä puoliskolla avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä jäi hetkellisesti vain kuuteen prosenttiin.[17]

Yleensä avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi sai syntyneiden ja kastettujen luetteloon merkinnän avioton (*oägta - oä)*. Jos isän nimi oli yleisesti tiedossa ja äiti halusi sen luetteloon merkittäväksi, näin yleensä tehtiin. Äidin ei kuitenkaan enää tarvinnut kertoa isän nimeä vuoden 1778 ja Kustaa III:n ”lapsenmurhaplakaatin” jälkeen.[18] Aina kyse ei ollut merkinnästä ”isän sanotaan olleen”, vaan esimerkiksi Hollolassa pappi yksinkertaisesti kirjoitti luetteloon isän nimen ja yhteiskunnallisen aseman samalla tavalla kuten muillekin vastasyntyneille ja vasta lapsesta käytetty merkintä avioton paljasti, etteivät lapsen vanhemmat olleet keskenään naimisissa.[19] Toisinaan äidistä käytetty määre naisihminen (*qvinsperson - qp*) osoitti lapsen aviotonta syntyperää.[20] Kaikki naiset eivät kuitenkaan saaneet aviottomasta lapsesta huolimatta huonon naisen mainetta ja leimaa naisihminen/naikkonen, jonka käyttöä ”lapsenmurhaplakaatti” yritti osaltaan kitkeä. Ulla Heino esimerkiksi toteaa Turun seudulta, että vain yhden aviottoman lapsen saaneen äidin salavuoteuteen syyllistyminen saatettiin pian unohtaa, varsinkin jos tämä oli elämäntavoiltaan muuten hiljainen ja siivo.[21]

Lapsen avioton syntyperä saattoi korjautua tai ainakin hämärtyä jos vanhemmat menivät myöhemmin naimisiin. Esimerkiksi räätäli Israel Liljefors syntyi Kehän kylässä Hämeen läänin Koskella vuonna 1814, jolloin hänen vanhempansa eivät olleet vielä käyneet vihillä.[22] Tätä seikkaa eivät syntyneiden ja kastettujen luettelo kuitenkaan mitenkään kerro. Vasta kun vanhemmat lähes kaksi vuotta myöhemmin menivät naimisiin, käytettiin äidistä kirjaimia *qp*, joka paljasti hänellä olleen avioton lapsi. Israel Liljeforsta käytettiin muutoin normaalia isään viittaavaa patronyymiä ja yhteistä sukunimeä. Avioton syntyperä olisi jäänyt helposti huomaamatta, ellei käsityöläisenä toiminut isä olisi ollut yksi tutkimuskohteistani. Paikallisten pappien kirjaamiskäytännöt siis vaihtelivat ja kuvastivat näin erilaista suhtautumista aviottomiin lapsiin ja näiden vanhempiin.

Osa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ei saanut syntyneiden ja kastettujen luetteloon mitään merkintää isästä, vaikka paikallisyhteisö saattoi olla hyvinkin tietoinen kenen jälkeläisestä oli kyse. Lapsen isä, varsinkin jos hän oli varakkaammasta väestönosasta, pystyi silti osallistumaan jälkeläisensä elatukseen ja uravalintaan. Paikallisyhteisössä jälkien korjaaminen eli lapsen elatukseen osallistuminen oli lieventämässä miesten aviottomasta lapsesta saamaa leimaa, joka tosin ei ollut yhtä suuri taakka kuin lapsen äidillä.[23] Tuntemattomaksi jääneen isän vaikutuksen voidaan epäillä olleen taustalla esimerkiksi suutari Kustaa Lindbomin elämänkulussa. Lindbom lähetettiin jo nuorukaisena kaupunkiin tavoittelemaan jotain käsityöammattia, kuten asia ilmaistiin muuttaneiden luettelossa.[24]

Lindbom on todennäköisesti tarvinnut uransa alkuun ulkopuolisen apua, sillä on vaikea uskoa että äiti, joka oli pojan syntymän aikaan ollut Voistion kartanossa piikana, olisi yksin kyennyt lähettämään 13-vuotiaan poikansa ammattikuntamestarin luo.[25] Myös se, että Lindbom palasi kotiseudulleen ja saavutti syntytaustastaan huolimatta arvostetun aseman paikallisyhteisössä, antaa aiheen epäillä isän merkitystä ja taustavaikutusta. Kiinnostava ja jossain määrin paljastava yksityiskohta on myös se, että Lindbom meni naimisiin kersantin tyttären kanssa, jolla oli entuudestaan avioton lapsi. Tämäkään ei näytä alentaneen miehen asemaa, sillä suutarin lapset saivat kummeja kirkonseudun säätyläistöstä ja Lindbom kelpasi kummiksi kirkonseudun käsityöläispiirin muiden jäsenten lapsille.[26]

Muuttuneet arvot: aviottomana syntyneestä pojasta pitäjänkäsityöläiseksi[27]

Suurin osa maaseudun käsityöläisistä oli pitäjänkäsityöläisiä.[28] Pitäjänkäsityöläisen valtakirjan myönsi maaherra, mutta anomusta varten piti saada paikallisväestön hyväksyntä eli hakea käräjiltä puoltolause. Näin myös käsityöläisten asiakkailla oli valtaa päättää siitä, keitä pitäjänkäsityöläiseksi otettiin. Kuka tahansa ei kelvannut pitäjänkäsityöläiseksi, sillä pitäjänkäsityöläiset olivat maaseudulla arvostettuja ammattilaisia. Esimerkiksi käsityöläisen maine vaikutti siihen, myönnettiinkö puoltolause vai ei. Tavallisesti syy puoltolauseen epäämiseen oli epäluottamus käsityöläisten toimeentuloedellytyksiä ja työkykyä kohtaan, sillä köyhien käsityöläisten pelättiin joutuvan ennen pitkää pitäjäläisten elätettäväksi. Hollolassa tutkimusajanjaksolla toimineista aviotonta syntyperää olevista käsityöläisistä yli puolet (7/11) oli hakenut ja saanut pitäjänkäsityöläisen aseman, joten avioton syntyperä ei estänyt puoltolauseen myöntämistä.

Kaiken kaikkiaan puoltolauseen epääminen oli harvinaista ja käräjäkäsittelyt olivat yleensä hallintorutiinia. Niissä käsityöläisten avioton syntyperä ei tule missään muodossa ilmi, eikä maineeseen tai taitoon viitata kuin lyhyesti. Pöytäkirjoihin merkittiin usein käsityöläisellä olleen kelvollinen ammattitaito ja maineeltaan raitis, sävyisä tai kunniallinen. Todellisuudessa tilanne ei aina ollut näin.[29] Esimerkiksi kutajokelainen suutari Topias Hedgren sai puoltolauseen, vaikka paikallinen pappi oli samaan aikaan luonnehtinut rippikirjassa häntä sanoilla huikenteleva, irstas ja epäluotettava. Syynä tähän oli mitä todennäköisimmin se, että Hedgrenillä oli kahden eri naisen kanssa aviottomia lapsia. Näistä nuorimmaisen äidin - räätälin tyttären - hän vei myöhemmin vihille.[30] Nuhteeton tai kunniallinen tausta ei siis ollut välttämättömyys, jos käsityöläinen katsottiin muuten taidokkaaksi ja tarpeelliseksi. Toisaalta hyvän maineen menetys saattoi merkitä työskentelyedellytysten kaventumista tai jopa asemasta erottamista. Aviottomien lasten

siittäminen ei tähän näytä riittäneen, vaan yleensä syynä olivat liiallinen alkoholinkäyttö tai varkaustuomiot.[31]

Taustaltaan aviotonta syntyperää olevien käsityöläisten määrä kaikista ammattilaisista ei Hollolassa ollut huomattava, sillä vain 11 käsityöläisen vanhemmat eivät olleet pojan syntymän hetkellä naimisissa. Kokoaikaisista käsityöläisistä tämä on noin neljä prosenttia. Huomiota herättävää on kuitenkin se, että valtaosa heistä oli syntynyt 1800-luvun puolella - vain kolme oli syntynyt edellisellä vuosisadalla - ja näin aloittanut uransa tavallisesti vasta 1830-luvulla. Aviottoman syntyperän lisääntyminen osuu yksiin käsityöläisten yleisen sosiaalisen taustan alenemisen kanssa, sillä 1800-luvulla talonpoikien käsityöläisoppiin laitetut jälkeläiset alkoivat harvinaistua ja uudet käsityöläiset tulivat pääasiassa torpparien tai itsellisten perillisistä.[32]

Avioliiton ulkopuolella syntyneiden käsityöläisten ammatilla oli yhteys elinkeinon yleiseen arvostukseen ja toimintaedellytyksiin. Sepät olivat maaseudulla arvostetuin ammatti ja heidän joukossaan avioton syntyperä oli harvinaisuus. Tähän vaikutti myös uusien seppien vähäinen tarve, sillä sepän ammatti periytyi yleensä suvussa ja seppädynastioiden vaikutusvalta vähensi työtilaisuuksien saatavuutta. Lisäksi sepät olivat yleistyneet jo 1700-luvun puolella, kun taas räätälien ja suutarien tuotteiden kysynnän kasvusta seurannut ammatinharjoittajien lukumäärän lisääntyminen tapahtui pikemmin 1800-luvulla.[33] Hollolan ainoa avioliiton ulkopuolella syntynyt seppä oli naapuripitäjästä Lammilta kotoisin oleva Joonas Joonanpoika Backman, joka hankki taitonsa hollolalaisen sepän luona ja meni naimisiin oppimestarinsa tytärpuolen kanssa. Backmanin isän nimi on kirjattu syntyneiden luetteloon, mutta poika asui myllärienonsa luona.[34] Backmanin avioton syntyperä ei ollut välttämättä laajasti tiedossa, sillä hän käytti patronyymiä ja oppiaikana otettu sukunimi peitti osaltaan aviotonta taustaa.

Sukunimen ja patronyymin käyttö voidaan nähdä yhtenä keinona peittää avioton syntyperä. Tämä toimi parhaiten ulkopaikkakuntalaisilla käsityöläisillä, joiden sukutaustaa ei välttämättä tunnettu kovin hyvin muutenkaan. Mutta myös suutari Lindbom oli lähtiessään Hollolasta ottanut itselleen uuden sukunimen, sillä hänen äidiltään perintönä saatu sotilasperäinen sukunimi Sparf ei ollut enää käsityöläisen oppipojaksi haluavalle pojalle sopiva. Maaseudun käsityöläiset käyttivät yleisesti ruotsinkielisiä sukunimiä, ja sukunimen otto tai toisinaan vaihto tapahtui joko oppipoika-aikana tai tavallisimmin käsityöläisuraa vakinaistaessa.[35] Joka tapauksessa sukunimen käyttö oli omiaan hämärtämään miehen/pojan aviotonta syntyperää eikä esimerkiksi Lindbomista käytetty patronyymiä, vaikka tämä oli joillekin aviottomana syntyneille miehille yleistä.[36]

Suutarien on tavallisesti katsottu olleen käsityöläisten perinteisessä arvoasteikossa alhaalla. Hollolassa tarkasteluajanjaksolla peräti kahdeksan suutaria oli syntynyt avioliiton ulkopuolella. Tähän on voinut osaltaan vaikuttaa edellä mainittu suutarien tuotteiden kasvanut kysyntä. Hollolassa varsinaisia ammattisuutareita oli 1810- ja 1820-luvulla vähän, joten hollolalaispojat joutuivat usein lähtemään oppiin muualle. Esimerkiksi Gabriel Gabrielinpoika Wahlberg hakeutui mäntsäläläisen suutarin oppipojaksi. Syntymäpitäjän ulkopuolella kouluttautuminen on voinut mahdollistaa taustan piilottamisen. Gabriel Wahlbergille ei ole merkitty isää syntyneiden luetteloon, toisin kuin neljälle muulle avioliiton ulkopuolella syntyneelle suutarille, mutta hänen isänsä nimi on muuten pääteltävissä.[37] Gabrielin käyttämä patronyymi on sama kuin hänen niin ikään aviottomana syntyneelle pikkuveljelleen merkitty isän nimi, joten on oletettavaa, että kyse on samasta miehestä.[38] Tämä talonpojan poika Gabriel Kallenpoika on voinut osallistua poikiensa elatukseen, mutta toisaalta Gabriel lähti jo alaikäisenä palkolliseksi, joten isän tuki ei ole välttämättä ollut taloudellinen. Pikkurenkinä toimiminen oli tavallista myös muille aviottomana syntyneille suutareille ja suutarin oppipojille, mikä kertoo heidän heikosta taloudellisesta tilanteestaan ja yleensäkin tarpeesta ottaa jo nuorena vastuun omasta toimeentulostaan.

Aviotonta syntyperää olevia räätäleitä, joiden asema oli perinteisesti seppien ja suutarien välillä, oli vain kaksi, Israel Liljefors ja Juha Fredrik Vilkman. Näistä jälkimmäinen oli palveluspiian poika, jonka äiti oli ollut lapsen syntymän aikaan Mukkulan kartanon palveluksessa. Vilkmanin isän nimi oli merkitty syntyneiden ja kastettujen luetteloon, mutta hän ei näytä myöhemmin vaikuttaneen jälkeläisensä elämässä. Toisin kuin Wahlberg, Vilkman päätyi jo alaikäisenä lahtelaisen räätälin oppiin ja perinteisen, noin viiden oppivuoden jälkeen hän anoi ja sai pitäjänräätälin aseman Lahdesta. Samoihin aikoihin hän meni naimisiin lahtelaisen palveluspiian kanssa.[39]

Aviottomat lapset saattoivat jäädä täysin vaille mitään yhteyttä isäänsä, sillä vaikka osa isistä ”korjasi jälkensä” tai maksoi ”ruokkorahaa”, kaikki biologiset vanhemmat eivät olleet mukana jälkeläistensä elämässä.[40] Isättömyys ei kuitenkaan ollut kovin epätavallista 1800-luvun alun maaseutukylissä nykyistä suuremman kuolleisuuden takia, sillä esimerkiksi iso osa käsityöläisten oppiin lähteneistä pojista oli joka tapauksessa puoli- tai täysorpoja. Ilman isän apuakin oli mahdollista päätyä käsityöläiseksi. Tällöin apuun saattoivat tulla muut sukulaiset. Varsinkin seppien kohdalla ammattiin opettivat enot ja sedät, toisinaan oppimestari oli jo ammattiin pätevöitynyt vanhempi veli.[41]

Aviotonta syntyperää olevien oppipoikien yleistyminen

Hollolassa kouluttautuneita avioliiton ulkopuolella syntyneitä oppipoikia oli tutkimusajanjaksolta kaikkiaan 17. Näistä kymmenen on eri henkilöä kuin edellä esitellyt käsityöläiseksi Hollolassa päätyneet miehet. Suhteellisesti ottaen lähes 15 prosenttia kaikista oppilaista, räätäleistä jopa viidennes, oli syntyperältään avioton. Varsinaisiin käsityöläisiin verrattuna oppilaiden aviottoman taustan yleisyys johtui ennen kaikkea siitä, että valtaosa oppilaista oli syntynyt 1800-luvulla, kun taas osa käsityöläisistä syntyi ja aloitti toimintansa jo 1700-luvun aikana, jolloin avioliiton ulkopuolinen syntyperä oli harvinainen. Voidaan myös pohtia, katsottiinko käsityöammattien olleen juuri aviottomalle tai muuten köyhälle pojalle sopiva keino hankkia elanto aikuisena. Käsityöammatin oppimisesta ei ainakaan ollut mitään haittaa. Lisäksi oppipoika asui oppimestarinsa luona ja sai tältä täyden ylläpidon.[42]

Seppien oppipoikien joukossa oli neljä avioliiton ulkopuolella syntynyttä, näistä yksi aiemmin esitelty Joonas Backman. Myös Yrjö Juhanpoika Sorsa onnistui vakiinnuttamaan uransa käsityöläisenä, ei tosin Hollolassa, vaan omassa synnyinpitäjässään Asikkalassa. Kun Yrjö syntyi tammikuussa 1810, oli syntyneiden ja kastettujen luetteloon ilmoitettu (*föregifva*) hänen isänsä nimi ja ammatti. Yrjön vanhemmat menivät naimisiin vielä saman vuoden lopulla. Avioliittoa ei kuitenkaan kiirehditty lapsen syntymän takia, vaan se solmittiin perinteiseen kaakkoishämäläiseen hääaikaan joulukuun lopulla. Tämä merkitsi sitä, että vanhempien avioliittokuulutuksestaan ehti kulua jo pitkä aika, kuten asia ilmaistiin vihittyjen luettelossa.[43] Joka tapauksessa isä kuului Yrjö Sorsan elämään ja poika peri isänsä sepän taidot. Hollolassa Sorsa työskenteli vain vuoden ajan Lahden kylän sepän alaisuudessa, joten tällöin kyse oli enemmän ammattitaidon viimeistelystä kuin perustaitojen hankkimisesta. Sorsa, joka vaihtoi nimensä itsenäisen uransa alussa Nyqvistiksi, sai puolisokseen talonpojan tyttären Lahden kylästä.

Sen sijaan kahden muun sepän oppipojan avioton syntyperä näkyi jopa heistä käytetyistä lisämääreistä, matronyymeistä eli äidinnimistä.[44] Tämä ei ollut mitenkään tavallista, vaan yleensä matronyymien käyttöä vältettiin. Vain eräät oppipoikatasolle jääneet miehet tunnettiin äitiin viittaavalla nimellä, sillä kaikki varsinaisen käsityöläisuran vakiinnuttaneet miehet ottivat sukunimen ja/tai käyttivät patronyymejä. Heikki Juha Maijanpoika muutti Sorsan tapaa käsityöoppiin Asikkalasta ja hänen syntyperäänsä viitataan myös muuttaneiden luettelossa.[45] Heikki Juha Maijanpoika siirtyi käsityöoppiin itsellisäitinsä luota. Toinen pelkällä matronyymillä esiintyvä sepän oppipoika, Kustaa Maijanpoika, oli aiemmin merkitty itselliseksi (*inhysning*), eikä hänen niin ikään itselliseksi kirjattu äitinsä ollut välttämättä kovin vahvasti läsnä poikansa elämässä, koska äiti oli saanut rippikirjaan merkinnän vaeltava.

Kustaa oli paimelalaisen sepän opissa viisi vuotta, minkä jälkeen hän lähti pitäjästä ilman muuttokirjaa.[46]

Aviottomana syntyneitä räätälin oppipoikia oli tutkimusajanjaksolla Hollolassa seitsemän. Heitä oli tutkituista ryhmistä eniten sekä määrällisesti että suhteellisesti, mikä ei käy yksiin perinteisen käsityöläisten ammattihierarkian kanssa. Se ei tosin vaikuta Hollolassa kaikelta osin päteneen muutenkaan, sillä esimerkiksi suutareita suosittiin räätäleitä enemmän kummeina. Räätälin oppipojista neljä päätyi käsityöläiseksi, yksi jäi räätälin palkkarengiksi ilman omaa itsenäistä uraa ja kaksi muuta jättivät nähtävästi opinnot kesken. Muuten suoranainen opintojen kesken jättäminen oli harvinaista. Ikuiseksi oppilaaksi jäänyt Kalle Eevanpoika Hellman lähti piikana työskentelevän äitinsä luota räätälin oppiin jo alaikäisenä. Vaikka Hellman ei pystynyt itsenäistymään käsityöläisenä, perusti hän perheen ja meni naimisiin torpparin tyttären kanssa, mutta elätti perheensä räätälin palkkarenkinä tai tavallisena maatalon renkinä.[47]

Avioliiton ulkopuolella syntyneitä suutarin oppipoikia oli kuusi. Heistä neljä työskenteli itsenäisenä suutarina, vaikka Kalle Kustaa Perolin/Björksten/Stendahl ei pystynytkään yrityksestään huolimatta vakiinnuttamaan käsityöläisuraansa - kuten ei sukunimeäänkään.[48] Stendahlin lähtökohdat ammattiuralle olivat ehkä muita vaatimattomammat, sillä hänen oppiaikansa oli lyhyt ja hän tuskin sai tukea irtolaisena kiertävältä äidiltään. Kaksi suutarin oppipoikaa päätyi sotilaaksi, vaikka Juha Adolf Eevanpoika, myöhemmin Helén, oli ollut opissa lähes viisi vuotta ja mennyt naimisiin oppimestarinsa tyttären kanssa. Helénin äiti oli talonpojan tytär ja isäksi ilmoitettiin eräs rusthollarin poika. Tytär jäi asumaan isänsä talouteen, eikä hän mennyt myöhemmin naimisiin. Helén lähti sukutilalta suutarinoppiin noin 19-vuotiaana.[49] Vastaavasti toisen sotilaaksi värväytyneen suutarin oppipojan lähtökohdat elämälle olivat paljon vaatimattomammat. Matti Rasellin äiti on asiakirjalähteissä mainittu vaeltavaksi naisihmiseksi, joka kierteli lapsiensa kanssa eri puolella pitäjää. Alhaisella syntyperällä oli mahdollisesti osuus käsityöläisuran kariutumiseen[50], mutta ainakin Rasellin tapauksessa voidaan epäillä päällimmäisen syyn koulutuksen päättymiseen olleen riitautuminen oppimestarin kanssa. Myös Rasell oli ehtinyt olla suutarin opissa viitisen vuotta.[51]

Eräissä tapauksissa aviottomana syntyneiden poikien - kuten muidenkin köyhien poikien - laittaminen käsityöoppiin voidaan nähdä aikansa sosiaalihuoltona.[52] Näin paikallisyhteisö yritti varmistaa, että yhteisesti huollettavana oleva poika pystyisi myöhemmin tulemaan toimeen omillaan. Hollolassa varsinaiseen käsityöoppiin laitettiin vain yksi pitäjän

holhottavaksi ja köyhäinruotuun joutunut poika. Tämä Erkki Juha Erkinpoika annettiin hänen vanhempiensa kuoltua ensin enonsa, räätäli Kustaa Halinin, luo ja myöhemmin hän siirtyi toisen räätälin oppilaaksi. Erkki Juhan vanhemmat eivät patronyymin käytöstä huolimatta olleen kaksoispoikiensa syntyessä vielä naimisissa. Erkki Juha Erkinpoika palasi myöhemmin enonsa oppilaaksi tai todennäköisemmin palkkarengiksi ja itsenäistyi vasta kymmenen oppilasvuoden jälkeen.[53]

Käsityöoppiin pääseminen on voinut olla pojan isän järjestämä keino huolehtia jälkeläisensä elämästä. Tällaiseen järjestelyyn ei aina tarvittu erityistä varallisuutta, sillä oppirahojen maksusta tai maksun vaatimisesta ei Hollolasta löydy 1800-luvun alusta yhtään esimerkkiä. Myös eräiden oppipoikien vaatimaton sosiaalinen tausta viittaa siihen, että kovin suuria summia opista ei olisi muutenkaan ollut varaa maksaa. Opinsaantia ei kuitenkaan järjestetty hyvää hyvyyttään, vaan oppimestarit saivat oppilaan ylläpitoon menneistä kuluistaan korvauksen, kun oppilaat taidon kartuttua toimivat käsityöläisten aputyövoimana. Esimerkiksi Erkki Juha Erkinpojan myöhäinen itsenäistyminen on voinut osaltaan johtua hänen turvattomasta taustastaan, sukulaisuussuhteista tai aiheutuneiden kulujen korvaamisesta työskentelemällä enonsa apurina.

Aviottomana syntyneen pojan tie käsityöläiseksi

Käsityöammatin saavuttaminen ei ollut avioliiton ulkopuolella syntyneille pojille sen vaikeampaa kuin muillekaan tilattoman väestönosan lapsille, sillä aviotonta syntyperää olevat käsityöläiset eivät olleet 1800-luvun alun maaseudulla enää poikkeustapauksia. Jotain sosiaalisesta stigmasta kuitenkin kertoo se, että käsityöläiset ja pidemmälle ehtineet oppipojat peittivät aviotonta taustaansa käyttämällä sukunimiä ja toisinaan myös patronyymejä. Kun 1700-luvulla avioton syntyperä oli ollut harvinainen, voidaan isättömiksi katsottujen oppilaiden lukumäärän lisääntyminen osittain tulkita niin, että äpärän status ei ollut enää yhtä leimaava ja syrjivä kuin aiemmin. Suurin osa aviottomana syntyneistä käsityöläisistä myös haki ja sai virallisen pitäjänkäsityöläisen aseman. Toisaalta käsityöläisten sosiaalinen tausta laski muutenkin, eivätkä talonisännät enää laittaneet omia poikiaan käsityöoppiin, vaan käsityöläiset olivat tavallisimmin itsellisten ja torpparien jälkeläisiä. Muutoin käsityöläisten arvostuksessa ei vielä näkynyt suurta laskua, vaan puolisonvalinta ja kummisuhteet osoittavat edelleen käsityöläisten muusta tilattomasta väestöstä parempaa asemaa.

Käsityöläisten ura- ja elämänvaiheet vaihtelivat, ja edellä esitellyt esimerkit kuvaavat monenlaisia selviytymiskeinoja, joissa henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, samoin kuin äidin

asemalla ja sukuverkostolla oli oma merkityksensä. Syntyperä ei kuitenkaan ollut esteenä päättäväiselle ja työteliäälle pojalle päästä myös ilman perheen tukea käsityöoppiin. Aviotonta syntyperää olevista oppipojista suurin osa saavutti itsenäisen käsityöläisuran, joten käsityötaitojen hankkiminen kannatti. Pojan laittaminen käsityöläisen oppiin saattoi olla isän tai koko yhteisön keino selviytyä huoltovastuusta, kuten köyhäinruotuun joutuneiden poikien tapaukset osoittavat. Toisaalta käsityöläisten tekemien tuotteiden lisääntynyt tarve piti omalta osaltaan huolen siitä, että käsityöläisten syntyperä menetti merkitystään - uusille yrittäjille oli kasvavilla markkinoilla tilaa.

Alkuperäislähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Asikkalan seurakunnan arkisto (käytetty Kansallisarkiston digitaaliarkistoa)

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1792–1819 (I C:3)

Hollolan seurakunnan arkisto (käytetty KA digitaaliarkistoa)

Lastenkirjat 1796–1839 (I Ab:4–8)

Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1811–1833 (II Ca:3)

Seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1822–1833 (I Bb:2)

Seurakunnista saapuneet muuttokirjat 1826–1833 (I Jba:3)

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1782–1857 (I C:2–5)

Rippikirjat 1771–1850 (I Aa:1–30)

Vihittyjen luettelot 1756–1860 (I C:1–5)

Hollolan tuomiokunnan arkisto

Hollolan varsinaisasian pöytäkirjat 1810–1840 (Ca3:61–122)

Kosken (Hämeen lääni) seurakunnan arkisto (käytetty KA digitaaliarkistoa)

Syntyneiden ja kastettujen luettelo 1803–1827 (I C:2)

Lammin seurakunnan arkisto (käytetty KA digitaaliarkistoa)

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1810–1839 (I C:2)

Lastenkirjat 1810–1828 (I Ab:4)

Nastolan seurakunnan arkisto (käytetty KA digitaaliarkistoa)

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1804–1820 (I C:5)

Kirjallisuus

Edgren, Lars 1987: *Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*. Lund: Dialogos.

Ervasti, Kaijus 1995: Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet. *Historisk Tidskrift för Finland*. 80 (1): 64–84.

Gaunt, David 1980: Illegitimacy in seventeenth- and eighteenth-century east Sweden. Peter Laslett, Karla Oosterveen ja Richard M. Smith (toim.), *Bastardy and its comparative history. Studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan,* 313–326. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Heino, Ulla 1989: Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Eero Kuparinen (toim.), *Työ tekijäänsä kiittää. Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989*, 202–222. Turun Historiallinen arkisto 44. Turun historiallinen yhdistys.

Helmisaari Anna 2013: *”Se oli niinko luannollist vissiin, ko kaikki oli samaa.” Avioliiton ulkopuolisten lasten ja heidän äitiensä asema Yläneellä ja Yläneen Vanhankartanon elinpiirissä 1920–1950 -luvulla.* Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

Kotilainen, Sofia & Saarimäki, Pasi 2013: Isäehdokkaat hiillostettavina. Paikallisyhteisö aviottoman äidin tukena 1800-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen (toim.) *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*, 114–146. Historiallinen arkisto 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuusi, Sakari 1937: *Hollolan pitäjän historia. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. 2 osa*. Porvoo: WSOY.

Kälvemark, Ann-Sofie 1980: Illegitimacy and marriage in three Swedish parishes in the nineteenth century. Peter Laslett, Karla Oosterveen ja Richard M. Smith (toim.), *Bastardy and its comparative history. Studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan,* 327–335. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Laakso, Veikko 1974: *Loimaan ja Huittisten suurpitäjien käsityöläiset vuosina 1721–1809*. Suomen historian julkaisematon lisensiaatintutkielma Turun Yliopisto: Humanistinen tiedekunta.

Laurila Jaakko J. 1971 (1938) Lounais-Hämeen käsityöläisistä vuoteen 1867. Helsingin yliopistossa 1838 laadittu sosiologian laudatur-kirjoitus ”käsityöläisoloista Suomessa 1800-luvun alkupuoliskolla etupäässä Lounais-Hämeen oloja silmälläpitäen”. *Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys. Vuosikirja XL*: 28–60.

Miettinen, Tiina 2012: *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampere: Tampere University Press.

Möller, Sylvi 1936: Ammattikuntien kukoistuskaudelta Helsingissä. *Entisaikain Helsinki 1936*: 49–96.

Mäkelä, Anneli 1979: *Nastolan historia I. Nastolan historia keskiajasta kunnallishallinnon syntyyn*. Nastola: Nastolan kunta.

Nallinmaa-Luoto, Terhi 1991: Aviottomien lasten isien jäljittäminen. *Genos* 62 (4): 176–179, 192–193.

Papinsaari, Raimo 1967: Turun räätälien ammattikunta vuosina 1721–1809. *Turun historiallinen arkisto XX*: 246–341.

Paikkala, Sirkka 1997: Patronyymit ja matronyymit sukututkimuksessa. *Sukutieto* 14 (2): 13–17.

Ranta, Raimo 1978: *Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721–1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä*. Historiallisia tutkimuksia 108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rautelin, Mona 2009: *En förutbestämd sanning. Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Saarimäki, Pasi 2010: *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 138. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Saarimäki, Pasi 2012: Aviottoman raskauden ongelma 1800-luvun lopun sisäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä. Pasi Saarimäki, Kirsi-Maria Hytönen ja Heli Niskanen (toim.), *Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*, 157–193. Historiallinen arkisto 135. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Söderlund, Ernst 1949: *Hantverkarna. Andra Delen. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*. Stockholm: Tidens Förlag.

Turpeinen, Oiva 1981: Avioton lapsi esiteollisessa Suomessa. *Kotiseutu* 1981 (1): 12–22.

Turpeinen, Oiva 1982: Avioton äiti ja lapsi Päijät-Hämeessä ja Kainuussa 1800-luvulla. *Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 1982*: 114–123.

Uotila, Merja 2013: Kylän kummit. Käsityöläisten kummiverkostot maaseutuyhteisön sosiaalisten suhteiden heijastajina 1800-luvun alkupuolella. Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen (toim.) *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*, 247–277. Historiallinen arkisto 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uotila, Merja 2014a: Tavallisuuden tavoittelua. Prospografia elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*, 240–256. Historiallinen Arkisto 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uotila, Merja 2014b: *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä Studies in Humanities 237. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vainio-Korhonen, Kirsi 1998: *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vainio-Korhonen, Kirsi 2010: Kaupan ja käsityön ammattikasvatus. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Suomen Kasvatuksen ja koulutuksen historia 1*, 221–255. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

---

[1] Käytän tässä artikkelissa käsityöläisten oppilaista termiä oppipoika, vaikka alkuperäisissä lähteissä heihin viitataan useimmiten sanalla *lärling*, joka on suomennettavissa oppilaaksi. Uotila 2014b, 216–219.
[2] Esimerkiksi Heino 1989; Rautelin 2009; Saarimäki 2010; Miettinen 2012.
[3] Tästä leimasta Turpeinen 1982: 120; Heino 1989: 217; Saarimäki 2010: 70. Miettinen kuitenkin kyseenalaistaa tämän yksioikoisen tulkinnan. Miettinen 2012: 184.
[4] Helmisaari 2013.
[5] Lapsenmurhista Ervanti 1995; Rautelin 2009.
[6] Hollolan historiasta Kuusi 1937.
[7] Tutkimusmetodista tarkemmin Uotila 2014a; Uotila 2014b: 31–43.
[8] Alkuperäinen tietokanta on luotu väitöskirjahanketta varten. Tarkemmin käytetyistä lähteistä ja niiden toimivuudesta katso Uotila 2014b: 43–54.
[9] Vainio-Korhonen 2010: 233.
[10] Söderlund 1949: 398; Papinsaari 1967: 260–261; Edgren 1987: 152; Vainio-Korhonen 1998: 128. Syntyperätodistuksen hakemisesta kotipitäjästä Mäkelä 1979: 320.
[11] Söderlund 1949: 405–420.
[12] Möller 1936: 50; Papinsaari 1967: 249; Vainio-Korhonen 1998: 127–128; Vainio-Korhonen 2010: 232–233.
[13] Loimaan ja Huittisten käsityöläisiä vuosina 1700–1809 tutkinut Veikko Laakso toteaa vain kahden käsityöläisen olleen syntyperältään avioton. Laakso 1974: 112.
[14] Hollolan kirkonkirjat tuhoutuivat Pappilan palossa vuonna 1750. Kuusi 1937: 213.
[15] Edgren 1987: 152.
[16] Turpeinen 1981: 13; Turpeinen 1982: 114–117.

[17] HMA, Hollolan srk, syntyneet 1810–1840. Katso myös Kuusi 1937: 89.
[18] Säädös oli tarkoitettu vähentämään lastenmurhia suojaamalla aviotonta lasta ja hänen äitiään liian ankaralta kohtelulta. Miettinen 2012: 166–167.
[19] Tämä on ehkä hämännyt Hollolan HisKi-tietokannan laatijoita, sillä tietokannasta puuttuu toisinaan lapseen liitetty avioton merkintä. Avioton syntyperä on kyllä rekisteröity alkuperäisiin syntyneiden ja kastettujen luetteloon. Merkinnöistä Gaunt 1980: 316.
[20] Miettinen 2012: 157–159.
[21] Heino 1989: 216; Miettinen 2012: 130.
[22] HMA, Kosken srk., syntyneet 19.9.1814; vihityt 23.5.1816. Aviottomasta lapsesta oli kuitenkin merkintä rippikirjassa.
[23] Isien elatusvastuusta ja sen pakoilusta mm. Saarimäki 2010, 114; Kotilainen & Saarimäki 2013.
[24] Hän oli Hollolan käsityöläisistä ainoa kaupungissa koulutettu aviottomana syntynyt mies. Mahdollisesti aviotonta syntyperää olevien poikien oli edelleen vaikeampi päätyä ammattikuntaoppiin, koska Hollolasta on tästä vain yksi esimerkki. Asiaa pitäisi kuitenkin tutkia tarkemmin, jotta sen voisi sanoa olevan edelleen vallitseva toimintatapa. Joka tapauksessa suutareilla oli tapana hankkia koulutus kaupungista ja palata kotiseudulle kun asema ammattikuntaveljenä ei avautunut. Uotila 2014b: 222–223.
[25] HMA, Hollolan srk., syntyneet 8.6.1812; muuttaneet 1825: nro 49.
[26] Uotila 2013; Uotila 2014b: 200–203.
[27] Erikoiskäsityöläisiä, kuten kankureita, muurareita, värjäreitä, puuseppiä tai nahkureita, ei ole aviottoman syntyneiden käsityöläisten joukossa ketään, joten heidät on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.
[28] Pitäjänkäsityöläisistä Ranta 1978; Uotila 2014b: 70–72, 122–140.
[29] Uotila 2014b: 125–130.
[30] HMA, Hollolan talvikäräjät 1813, § 128; Hollolan srk., rippikirjat 1810–1819.
[31] Muillakin käsityöläisillä oli aviottomia lapsia, joista isiä toisinaan kovisteltiin käräjillä. Esimerkiksi Malakias Shönberg oli samoilla käräjillä kahteen eri otteeseen vastaamassa syytteisiin avioliittolupauksien rikkomisista ja aviottomista lapsista. HMA, Hollolan syyskäräjät 1836, § 28 ja § 74. Ainakin Schönbergille kaksi aviotonta lasta muodosti mahdollisesti esteen avioitumiselle. Uotila 2014b: 191. Miesten maineesta katso myös Saarimäki 2010: 114; Miettinen 2012: 168–171.
[32] Käsityöläisten sosiaalisesta taustasta Hollolassa Uotila 2014b: 247–261.
[33] Käsityöläisten lukumäärän kasvusta Uotila 2014b: 158–175.
[34] HMA, Lammin srk., syntyneet 30.4.1811; lastenkirjat 1810–1828: 48.
[35] Möller 1936: 52; Uotila 2014b: 237–238.
[36] Patronyymin ottamisesta Nallinmaa-Luoto 1991.
[37] Isien etsimisestä Nallinmaa-Luoto 1991.
[38] HMA, Hollolan srk., syntyneet 7.6.1816; 22.8.1820; lastenkirjat 1829–1839: 236, 486.
[39] HMA, Hollolan srk., syntyneet 16.10.1812; lastenkirjat 1818–1829: 168; vihityt 26.12.1831.
[40] Suuri osa aviottoman lapsen synnyttäneistä äideistä päätyi naimisiin joko lapsensa isän tai jonkun muun miehen kanssa, sillä yhden aviottoman lapsen ei katsottu vielä kovinkaan paljon heikentävän äidin avioliittomahdollisuuksia. Useampi avioton lapsi muodostui kuitenkin käytännössä avioesteeksi. Heino 1989: 210–213; Saarimäki 2010, 110, 115–119.
[41] Hollolassa vuosina 1810–1840 toimineista virallisista ja epävirallisista käsityöläisistä isä oli joka viidennen pojan aikuistuessa ja lähtiessä käsityöoppiin jo kuollut. Uotila 2014b: 254.
[42] Uotila 2014b, 239.
[43] HMA, Asikkalan srk., syntyneet 30.1.1810; vihityt 29.12.1810. Avioliiton viivyttämisestä perinteiseen aikaan Kälvemark 1980: 331–332.
[44] Paikkala 1997.
[45] HMA, Asikkalan srk., syntyneet 26.2.1811; HMA, Hollolan srk., seurakunnista saapuneet muuttokirjat 1827.
[46] HMA, Hollolan srk., syntyneet 30.10.1814; lastenkirjat 1818–1829: 120.
[47] HMA, Nastolan srk., syntyneet 17.4.1819; Hollolan srk., lastenkirjat 1829–1839: 1.
[48] Stendahlista Uotila 2014a.
[49] HMA, Hollolan srk., syntyneet 18.1.1819; vihityt 26.12.1841.
[50] Mitä korkeampi yhteiskunnallinen tausta oppilaan vanhemmilla oli, sitä todennäköisemmin poika pystyi vakiinnuttamaan uransa käsityöläisenä. Vainio-Korhonen 1998: 131–133.
[51] HMA, Hollolan srk., syntyneet 22.2.1805; lastenkirjat 1818–1829: 74.
[52] Köyhien poikien käsityökoulutuksesta Laurila 1971 (1938): 52–53.
[53] HMA, Hollolan srk., syntyneet 8.10.1809; vihityt 1.7.1810; pitäjänkokousten pöytäkirjat 1817. Uotila 2014b: 235.